

Francia utazók az Alföldön^{*}

EGÉSZ KÖNYVTÁRT tesznek ki azok az útleírások, melyeket a középkortól napjainkig német, francia, angol stb. utazók Magyarországról közzétettek. Ezek az utazók különböző társadalmi osztályokhoz tartoztak; voltak köztük zarándokok, keresztesek, követek, katonák, szerzetesek, tudósok, művészek, írók, politikusok. Egyesek hosszabb időt töltöttek hazánkban, mások csak keresztülutaztak rajta; a legtöbbben egy középeurópai vagy keleti utazás keretében jártak nálunk. Az útleírások egy része értéktelen, mert felszínes megfigyelések, futólagos benyomások alapján készültek. Voltak azonban alapos tudással, éles ítélőképességgel és írói készséggel bíró utazók is, akiknek feljegyzései tanulságos adatokat szolgáltatnak a magyar művelődés történetéhez.

A franciák, akik hazánkban megfordultak, a legtöbb esetben Bécsen át érkeztek. Számosan közülük az osztrák fővárosban való tartózkodásuk alatt látogattak el hozzánk, megtekintették tehát Bécsből könnyen megközelíthető Dunamenti városainkat, első sorban Pozsonyt, azután Győrt, Komáromot, Esztergomot, Pestet és Budát, egyesek Sopront, Eszterházát, Szombathelyt s egyéb dunántúli városokat is. Akik tovább mentek Kelet felé a Balkánra, azok rendszeren a Duna jobb partján vezető régi római utat használták — ez volt a középkori zarándokok és keresztes vitézek rendes útiránya —, akik pedig Lengyel- és Oroszországba utaztak tovább, azok a Felvidéken, esetleg Erdélyen át hagyták el hazánkat. A Nagy Magyar Alföld tehát mindenképen kiesett az útjukból. Elkerülték azért is, mert az Alföldnek az volt a híre, hogy műveletlen, egészségtelen, gyéren lakott vidék s nincsenek közlekedési útjai és eszközei.

Mindamellettt akadtak olyan francia utazók, akik magyarországi vándorlásaik közben az Alföldre is elvetődtek. Minő tapasztalataik s élményeik voltak, milyennek látták az alföldi tájakat, embereket, városokat, falvakat, ezekre a kérdésekre kívánok e sorokban megfelelni.

A KÖZÉPKOR folyamán, a XI. századtól fogva, mikor híre ment annak, hogy a magyarok áttértek a keresztény hitre és királyaik szívesen látják az országukon átvonuló külföldi zarándokokat, a Szentföldre igyekvő nagyszámú francia zarándokok egy része a veszedelmes és hosszadalmas tengeri út helyett a Magyarországon s a Balkánon át vivő olcsóbb és biztosabb szárazföldi utat választotta.

^{*} Egy nagyobb tanulmány vázlata.

E zarándokok, mint már említettem, rendesen a Duna jobb partján a régi római hadi úton mentek, az Alföld tehát nem esett útjukba. Volt azonban egy francia utazó, aki 1432-ben, tehát Zsigmond király uralkodása alatt járt hazánkban s aki eltérve a rendes útiránytól Belgrádból az Alföldön keresztül utazott Pestre. Ez a francia *Bertrandon de Brocquière*, Jó Fülöp burgundiai fejedelmi udvari embere volt, aki nem is annyira a palesztinai szent helyek meglátogatása, mint inkább az Európát egyre inkább fenyegető török birodalom helyzetének tanulmányozása végett járt Keleten.

Brocquière a Szentföldről visszajövet Belgrádban azt a tanácsot kapta, hogy tekintettel a nagy áradásokra, ne a Szerémségen, hanem Zimonyon s az Alföldön át menjen Budára. Átkel tehát a hatalmasan megáradt Dunán s Pancsova, Nagybecskerek és Törökbecse érintésével Szegedre érkezik. Útleírásában megjegyzi, hogy Zimonytól Szegedig, amerre megfordult, tehát három napi járó földön, mindenütt nagy mocsarakat látott, fának ellenben sehol nyomát sem vette észre, kivéve két kis ligetet, melyeket egy folyó zárt körül. Az erdők hiányával magyarázza, hogy a lakosok fa helyett szalmával tüzelnek és náddal, mely a folyók partján és a mocsarak mentén bőven terem. Kenyerük nincs, helyette valami lágy lepényfélélt esznek.

Ma alföldi népünk sok és pedig kitűnő minőségű kenyeret fogyaszt, valószínű azonban, hogy Brocquière korában még nem ismerte a kenyeret. Európa jelentékeny részében, különösen Keleten ma is jobban el van terjedve a lepényevés, mint a kenyérevés. A keleti székelység, főképp a moldvai csángó-nép, ma sem eszik kenyeret, hanem helyette kövön vagy káposztalevélben sült lepényfélélt, újabban pedig puliszkát.

Az Alföld lakosairól még azt is feljegyezi Brocquière, hogy nem a házakban, hanem a szabad ég alatt alszanak, ágyuk nincs, szalmán vagy felfújható, hosszú bőrzsákokon fekszenek.

Szegedről azt írja a francia utazó, hogy annak egyetlenegy utcája van, ez azonban lehet egy mérföldnyi hosszú. Valóban Szeged ebben az időben nagy falu lehetett, egy hosszú utca, mely a közepén kiszélesedett, ott volt a piac, esetleg a templom, s egyéb középületek. Azt is olvassuk a francia útleírásban, hogy Szeged bővelkedik mindenféle élelmiszerben, különösen halban. Azt írja Brocquière, nem látott még folyót, melyben olyan nagy halak volnának, mint a Tiszában. Egyéb adatok is mutatják, hogy Szeged ez időben valóban nagy halászati központ volt. Nagy Lajos alatt mintegy 4000 halász lakott benne s a Dózsa-féle parasztlázadásban 3000 szegedi halász vett részt. A Tiszának halakban való bősége közzismert volt. Galeotti szerint annyi benne a hal, hogy csak kétharmad része víz, egyharmada hal s áradások után annyi hal marad vissza a mélyedésekben, hogy a sertéseket is azzal etetik, a szárazság idején elpusztult halak pedig megfertőzik a levegőt s mindenféle betegséget idéznek elő a lakosság körében. Azt is tudjuk, hogy a halat Szegeden nemcsak friss állapotban fogyasztották, hanem megszáritva és besózva Pestre s onnan Bécsbe is szállították.

Brocquière azt állítja, hogy a szegedi piacon sok darvat és tu-

zokot is árulnak, melyeket a környéken fognak össze, de rendszeren elkészíteni nem tudnak. A ferencrendiek „elég szép“ templomában a francia „kissé magyaros“ misét hallgat, ami valószínűleg annyit jelent, hogy mise alatt magyarul énekeltek. Meglátogatja a szegedi „püspököt“, akin talán a plébánost vagy ferencrendi gvardiánt kell érteni, minthogy a legujabb időkg Szeged sohasem volt katolikus püspöki székhely.

A középkorban az utazók gyalog vagy lóháton utaztak. Személyszállításra való kocsik és szekerek még nem álltak rendelkezésükre. Hazánk e téren megelőzte Nyugatot s több mint valószínű, hogy nálunk, Magyarországon, a komárom-megyei Kocs községben gyártottak először könnyű, gyors, praktikus kocsikat, úgynevezett „kocsi-szekereket“, melyek azután a XV. századtól kezdődően Európa-szerre meghonosodtak. Nem csoda tehát, hogy Brocquiére magyarországi tartózkodása alatt megcsodálta az itt látott fedeles magyar kocsikat. Ezekben, mint írja, 6—8 személy is elfér, olyan kényelmesek, hogy pihenni és aludni is lehet bennük s olyan könnyűek, hogy egy ember el tudja vinni a hátán őket, ami persze elég hihetetlenül hangzik.

Brocquiére, mint afféle nemes ember, egy Damaszkuszban vett ló hátán utazott és amerre járt, mindenütt érdekelték a lovak. Szegeden sok szilaj, vadon felnőtt lovat lát és megbámulja, hogy a csikósok milyen csodálatos ügyességgel tudnak velük bánni. Azt mondja, hogy Szegeden igen sok és olcsó a ló, három-négy ezret is vehet össze, aki akar. 10 magyar forintért már lehet kapni egy jó, erős lovat.

Pest és Szeged közt Brocquiére útja szép termékeny vidéken vezet, hol tömördek szabadon legelő ménest lát és keresztülmegy egy mezővároson, mely valószínűleg Kecskemét volt. Budán hosszabb időt tölt, azután visszatér Németországon át Franciaországba.

A XVIII. SZÁZAD hatvanas éveiben a jezsuita rendnek Franciaországban és Németalföld egy részében történt feloszlata után francia és belga jezsuiták telepedtek le magyar földön. Legjelentékenyebb köztük egy *François de Feller* nevű jezsuita volt, aki mint hittudományi és filozófiai munkák szerzője s folyóiratok és lexikonok szerkesztője vált széles körben ismertté. Ez a jezsuita páter négy esztendőt töltött hazánkban. Magyarországi élményeit és megfigyeléseit egy érdekes útinaplóban jegyezte fel, mely halála után 18 évvel, 1820-ban jelent meg nyomtatásban.

Feller szenvedélyes utazó volt, fáradságot nem ismerő, kis igényű, közlékeny, minden iránt érdeklődő. Jóformán alig van Magyarországnak és Erdélynek olyan vidéke és olyan városa, ahol ne járt volna. Fiatal volt, mindössze harminc éves, mikor hozzánk elvetődött, mégis csodálatos, milyen hősiességgel tűrte a fáradalmaikat, nélkülözéseket és szenvedéseket, melyekben vándorlásai közben nem egyszer része volt. Nem birt egy helyben megmaradni, hajtottá a tudásszomj és a kalandvágy. Rendszeren egy jezsuita, ferencrendi vagy piarista társház vendégszeretetét élvezte, nem egyszer volt nemes uraknak, püspököknek, plébánosoknak, református papoknak

vendége; gyakran ázott-fázott, éhezett s falusi kocsmákban, istállókban, sőt Isten szabad ege alatt, töltötte az éjtszakát. Néha egyedül utazott, máskor társaságban, még pedig gyalog, kocsin, szekéren vagy lóháton.

A hazánkban átélt négy év nagy részében a Felvidéken s Erdélyben tartózkodott, de minden irányban bebarangolta az Alföldet is. Lelkes természetrajongó, imádja a hegyeket és szereti az egyszerű, romlatlan falusi köznépet. Az Alföld azonban nem tetszik neki. Az ő szemében az Alföld Magyarországnak egy nagyon termékeny, de elhanyagolt és műveletlen területe, nincs sem fája, sem köve, sem rendes ivóvize, nagy részén nem lát az ember egyebet, mint eget és fűvet, nincs rajta ház, nincs fa, nincs semmi, amin a szeme megakadhatna. A parasztok nyomorúságos, szánalomra méltó sorban tengődnek, birkabőrből készült ruhát és bocskort hordanak, hajukat bezsírozzák, hogy minél feketébb legyen, fa híjján náddal meg szárított trágyával tűzelnek. A földbirtokos nemések kapzsiak, anyagiak és egyébről sem beszélnek, mint lovaikról, ökreikről, földjeikről, s habár gazdagok, szegényes, kezdetleges módon élnek, úgy, hogy Feller az Alföldet a legsívárabb s legegységűbb vidéknek tartja, amit csak el lehet képzelni.

Elmeséli több apró úti kalandját. Egy alkalommal a Tisza vidékéről Pestre igyekszik. Gyalog megy, nincs pénze, sem útítársa, még botot sem tud törni magának, mert sehol nyoma sincs fának vagy bokornak. Lépten-nyomon a kutyáktól, ökröktől, bikáktól retteg. Hatvan és Abony közt a pusztán egy magányos istállóban tölti az éjtszakát. Tizenhét ló szabadon járt fel s alá benne és csak a lovak ösztönén múlt, hogy össze nem taposták. Másnap Abonyban ebédel. Ez egy alföldi módra épített, nyomorult, nagy falu. Háza vagy a földbe vannak beleásva, vagy vályogból, nádból, itt-ott fából építve. Kecskemét ellenben, hol a piaristáknál kipiheni magát, jelentékeny mezőváros, szép szőlők veszik körül. Szolnokon az egyik templomban különös nagyheti szertartást lát: a Pilátus-verést. A férfiak és nők verik, pofozzák, ostorozzák magukat, a gyerekek pedig óriási zajjal a földet csapkodják. A tószegi kálváriánál buzgón imádkozik, Isten oltalmába ajánlja magát, az meg is könyörül rajta, egy szervita barát akad útjába, aki felveszi a szekere és vele szerencsésen eljut Pestre.

Egy más alkalommal felmászik a tokaji hegyre, honnan szép kilátás nyílik az Alföldre. Onnan Hajdúböszörménybe megy. Ott kocsit és lovat szeretne bérelni, a postamester azonban csak egy gyalogos vezetőt tud adni melléje, aki elkíséri Debrecenbe. Debrecenről azt írja, hogy „kínai módra” épült város, rendkívül széles utcákkal s egyszerű, alacsony házakkal. Nagyváradon szíves fogadtatásra talál Patachich püspöknél, kinek gazdag könyvtára és pompás házi zenekara van. Több napig nála marad és meghallgat egy szép hangversenyt. Egy római útjáról hazajövet az Alföld déli felét járja be. Az olaszországi utazás nagyon megviselte; szánalmas állapotban van; össze-visszaszakadozott ruhájában, lesóványodva, idő előtt megkopaszodva, egy elcsigázott, sebekkel borított gebén ülve a maga bevallása szerint olyan, mint egy vén csavargó. Temesvárról azt jegyzi

fel, hogy az rendesen megépített város. Szép székesegyháza van, a jezsuiták temploma egykor mecset volt. A török időkre emlékeztet a vár és sok török ház is. Nagybecskerek ellenben szerinte a legyek, szunyogok, poloskák és bolhák hazája. Zombor környékén kétszer is eltéved és ha szerencséjére egy latinul tudó parasztemberre nem akad, lovával együtt felfalták volna a kutyák. Egy tanyán pihen meg, hol bűdös víz az ebédje, lókoponya az ülőhelye. Azután Szabadkán és Szegeden át elvergődik Makóra. Ott Engel püspök látja vendégül és biztatja, vállalja el egyházmegyéjének egy német-francia plébániáját. Nem fogadja el az ajánlatot s folytatja útját Erdélybe, honnan azután csakhamar visszatér hazájába, Belgiumba.

A XIX. SZÁZADBAN — különösen a második felében — a közlekedési eszközök javulása és az utazási kedv fellendülése következtében megsokszorozódott azoknak a franciáknak a száma, akik egy vagy más célból hazánkat útba ejtették. Voltak köztük földrajz-, természet-, és régiségtudósok, nemzetgazdászok, történetírók stb. is, akik előre meghatározott programjuknak megfelelően tudományos megfigyeléseket s kutatásokat végeztek és azok eredményeiről többé-kevésbé értékes művekben számoltak be. Köztük a legjelentékenyebb *François Beudant* volt, aki 1818-ban XVIII. Lajos francia király megbízásából félévre terjedő geológiai és mineralógiai tanulmányútat tett Magyarországon. E tanulmányútjáról egy hatalmas és értékes, négy kötetes munkában számolt be, melynek még ma is megvan a tudományos jelentősége.

Ez a francia tudós több hónapig a Felvidéken tartózkodott, azután az Alföld egy részét járta be. Utazása Beregszásztól Debrecenig esős időben valóságos kínszenvedés volt. Előre figyelmeztették, hogy Szabolcsban rettenetes utakat fog találni, a valóság azonban minden várakozását felülmultha. Lovai hasig jártak a sárban és kocsiját minden pillanatban az a veszély fenyegette, hogy feldül vagy beleragad a sárba. Még hozzá, szerencsétlenségére, az út egy részében kénytelen volt lovas-forspont helyett ökrökkel megelégedni, melyeket két lusta, rosszindulatú oláh paraszt hajtott. Nagykárolyban megszáll egy vendéglőben, hol egy zsemlyénél és egy pohár rossz bornál nem kap egyebet. Másnap hosszú várakozás után a bíró szerez neki négy lovat s magyar kocsisokat, akik elviszik Debrecenbe. Debrecen rossz benyomást tesz rá. Nem tetszik neki, hogy csupa apró, földszintes házból áll, csak itt-ott elvétve akad benne egy-egy emeletes épület. Az utcák kövezetlenek és ha esik az eső, rettenetes bennük a sár, olyan, hogy az utca egyik feléről a másikra alig lehet átmenni. Azokban az utcákban, ahol nagy a forgalom, a kövezett utat fagerendákból összetákolta, kezdetleges kocsitűt pótolja. Ez, éppúgy mint a házak mentén húzódó, kőből, fából vagy vert földből való gyalogjáró két vagy három lábbal magasabb, mint a talaj felszíne. Beudant feljegyzései megfelelnek a valóságnak. Debrecen városának ha nincs is folyója, régente voltak hídjai. Legnagyobb forgalmú utcájában, a Piac-utcában a XVIII. század közepén épült egy három és fél öl széles és 360 öl hosszú tölgyfaalkotmány, az ú. n. „nagy híd“, melyhez a környező mellékutakból hosszabb-rö-

videbb mellék-ágak, feljáró hidak vezettek. A kőből való gyalogjárón inkább téglajárdát kell értenünk, amely az alföldi városok mellékutcaiban ma is általános. A vert földből való gyalogjáró is meglehetett, hiszen az Alföldön az országutak is az újabb időkig ezen a primitív módon készültek.

Egy napot szentelt Beudant a Debrecen-környéki sziksós tavak tanulmányozására, az átázott talaj azonban nagyon megnehezítette kutatásait. Az időjárás nem volt kedvező, ezért jónak látta tervbe vett erdélyi útjáról lemondani és Pestre utazni dunántúli kirándulásának előkészítése végett. Új forspontutalványt váltott tehát Debrecenben. A postamester látva útlevelén a külföldi pecsétet s a fontos személyiségek aláírásait, nagyon előzékeny volt iránta s az utalványt egészen Párizsig állította ki abban a hitben, hogy a közlekedési viszonyok az egész világon olyanok, mint Magyarországon s a Debrecenben kiállított írás ellenében lovanként 30 krajcárért a német és francia paraszt épúgy köteles lesz neki előfogatot adni, mint a magyar.

Debrecentől Pestig Beudant négylovas kocsin tette meg az utat. Edzett, fáradhatatlan ember volt. Nappal utazott, az éjszakát, ha nem volt más megoldás, a kocsiban vagy a földön fekvéssel töltötte. Ásványtani tanulmányokat nem tehetett, az Alföld arra nem való, hiszen, ahogy megjegyzi, napokon át egyetlen borsószem nagyságú kavicsot sem látott. Érdekelte azonban a táj, az állat-, növényvilág és a nép. Az Alföldet a józan, gyakorlati, realista természettudós és nem a későbbi romantikus utazók szemével nézi; nem lelkesedik sem a pusztáért, sem a csárdáért, sem a betyárokért; regényes előítéletek nem gátolják abban, hogy a természeti érdekességek mellett ne lássa meg azt a nagyfokú elmaradottságot, mely ebben az időben az Alföldet jellemezte.

Ime egy hangulatos tájleírása: „Ezen az egész területen, különösen őszi idején, az utas sivatag közepén hiszi magát, ahol nem talál semmiféle állandó jellegű utat és ahol a fontosabb városok irányában szerteszórtan fekvő lakóházak igen nagy távolságra vannak egymástól... Egyetlenegy fa, egyetlenegy domb nem korlátozza a tekintetet... A szív összeszorul e végtelenség közepette; különösen nappal, mélységes csend uralkodik, ezért az utas belefáradva az egyhangú képbe, örömmel látja megérkezni az éjszakát... Akkor minden megelevenedni látszik, a csendet vízi madarak rikoltozása veri fel és csakhamar nagy számban gyulnak ki a tüzek, melyeket a pásztorok, parasztok és fuvarosok raknak, melyek felvidítják a vidéket és biztosítják az embert, hogy nincs egyedül a pusztaság közepén.”

Érdekes dolgokat mond Beudant az alföldi állattenyésztésről és pásztoréletről is. A pásztorokat így jellemzi: „A pásztornak, aki alkalmazkodik az állatokhoz, melyeket őriz, nem igen van jobb dolga, mint azoknak; nem lévén más menedéke, mint a bundája, ... neki is éjjel-nappal, télen-nyáron túrnie kell az időjárás minden viszontagságát... Azonban ezek a pásztorok, akik épp oly kemények és épp oly vadak, mint az állatok, melyekkel együtt élnek, nem törődnek nehéz helyzetükkel. Napbarnította arcuk, fésületlen bajszuk és

szakálluk, nyakukba lógó hajuk, pórias öltözetük, a fokos, melyet állandóan kezükben tartanak, nem tesz kellemes benyomást és az ember önkénytelenül némi félelmet érez irányukban. Ehhez még hozzá kell venni, hogy szörnyen piszkosak és gyakran utálatos szennyszagot árasztanak, ami arra a szokásukra vezethető vissza, hogy bezsírozzák a testüket és ayas zsírral kenik be az ingüket, hogy — mint mondják, — védekezzenek a férgek ellen, melyek feltétlenül ellepnék őket, mivel gyakran csak akkor váltanak fehérneműt, mikor az darabokban lefoszlott róluk.“

Szóvá teszi az Alföldnek fában való szegénységét, az alföldi magyarnak a fásítástól való idegenkedését is és nagy érdeklődéssel szemléli a kúnhalmokat. Kezdetben azt hiszi róluk, hogy bazalt- vagy trachit-dombok. Kíváncsiságát fokozza, mikor rájön, hogy kocsisa csupa olyan néven nevezi őket, melynek első fele a „török“ szó. Ebből arra következtet, hogy e halmok nem természetes, hanem mesterséges képződmények. Feltételezését megerősíti egy falusi jegyző, aki tud latinul s megmagyarázza neki e halmok keletkezését. E felvilágosításon alapulhat Beudant ama fejtegetése, mely szerint e halmok a törökök által emelt őrhelyek voltak és az volt a céljuk, hogy róluk az őrszemek megfigyelhessék, mi történik körülük a síkságon. Ma a régészek a kúnhalmok keletkezését másképp magyarázzák. Eszerint nem a törökök emelték őket, sem a kunok, hanem népvándorláskori vagy még régebbi népek s nem is őrhelyek voltak, hanem fejedelmek, törzsfőnökök temetkező helyei.

AZ ALFÖLD LEGÉRDEKESEBB és legrészletesebb francia nyelvű leírása egy bretagne-i grófnak, *Gustave de La Tour*-nak munkáiban maradt ránk. La Tour ifjú korában, mint az osztrák-magyar hadsereg egyik ulánus-ezredének tisztje, hat évet töltött az Alföld különböző városaiban és falvaiban. Magyarországi élményeit és benyomásait hazájába való visszatérte után több művében feldolgozta s hazánk iránti érdeklődését élete végéig megőrizte. Emlékirataiban így szól az Alföldről: „Szomorú voltam, hogy Franciaországtól olyan messze éltem s nem tudtam elfelejteni sem hazámat, sem családomat, de lassanként szenvedélyesen megszerettem Magyarországot. Ausztria és Stájerország tiszta vízü folyóikkal, hófedte hegyeikkel, szép városaikkal és fejlett műveltségükkel hidegen hagytak: beleszerettem ellenben egy óriási síkságba, mely lapos, mint a deszka, nincsenek jó útjai, nyáron kiég, télen jéggé fagy, az őszt végén s a tavasz elején pedig nedves és sáros. Magyarázza meg, aki tudja, azt a szenvedélyt, melyet a magyar Alföld ébreszt az emberben, én ahhoz a vonzóerőhöz hasonlítom, melyet a tenger gyakorol a hajósra; ilyen az ember, azt szereti, ami ábrándozásra készíti s ami szenvedést okoz neki.“

La Tourt 1836-ban nevezték ki egy Aradon és környékén álmásozó ulánusezredhez. Előbb Bécsben és Stájerországban szolgált. Pesten át utazott kocsin Aradra és pedig lassú tempóban, hogy az Alföldet minél jobban megismerje. Előkelő családból való tiszt-társai, akik a monarchia minden népáját képviselték, szerették a szép lovakat, vadászatokat, zajos multságokat. A legénység lengyel

volt. La Tour huzamosabb ideig lakott Derecskén, Hajdúszoboszlón, Nyíregyházán, Nagyváradon is. Fő szórakozása a lovaglás és vadászat volt. Akárhol állomásozott, gyakran megfordult magyar föld-birtokosok vendégszerető házánál; jól ismerte a Beóthyeket, Szlávyakat és összebarátkozott báró Jósika Miklóssal. Jósikát erdélyi birtokán meg is látogatta s amikor Franciaországba hazament, élénk levelezést folytatott vele irodalmi és politikai kérdésekről. Jósikának hozzá intézett levelei közül néhányat közölt emlékirataiban, a többiek ma is a La Tour-család birtokában vannak és kiadatlanok.

La Tour 1842-ben tért vissza szülőföldjére. Saját bevallása szerint két oka volt a hazatérésre: egyik a honvágy volt, a másik az a meggyőződése, hogy Ausztria és Magyarország közt elkerülhetetlen a fegyveres összeütközés s ő nem akart mint osztrák tiszt olyan ország ellen fegyvert fogni, melyet szeretett és ahol számos jó barátja volt. Odahaza Bretagne-ban birtokán gazdálkodott s mint katolikus és konzervatív párti képviselő politikai szerepet játszott. Mint író nem volt jelentékeny, egyházpolitikai és szépirodalmi műveket írt. Munkái közt több magyar tárgyú van: két regény, két nagyobb terjedelmű elbeszélés, egy történeti tanulmány és az osztrák-magyar hadseregben töltött éveiről szóló emlékiratai. Egyik regénye, *Jeletetek a magyar életből*, 1861-ben magyar fordításban is megjelent. Németre is lefordították.

Magyar vonatkozású műveiből, leveleiből s különböző nyilatkozataiból az tűnik ki, hogy La Tour hazánknak őszinte barátja és jóakarója volt. Itt töltött évei alatt igyekezett földünket, társadalmi életünket, művelődésünket minél alaposabban megismerni. Rokonszenve, melyet a magyarság iránt érzett, nem tette elfogulttá, felismerte nemzetünknek nemcsak kiváló tulajdonságait, hanem a hibáit és fogyatkozásait is. Mint forradalomellenes, konzervatív felfogású ember, veszedelmesnek tartotta Kossuth politikáját, s meg volt győződve, hogy az ellenséges nemzetiségekkel körülvett, gazdaságilag gyenge, kevésszámú magyarság önálló s független állami életre képtelen és csak az osztrák-magyar monarchia keretében, annak oltalma alatt tud fennmaradni. Ezt a felfogását hirdette munkáiban, s egyes magyar olvasói ezt rossz néven vették tőle.

La Tour szépirodalmi műveiben és emlékirataiban a szabadságharc előtti Alföldnek elég pontos és elfogulatlan képe maradt ránk. Nincs bennük romantikus rajongás, szónokias áradozás, írójuknak kevés a fantáziája, de van jó megfigyelő képessége. Leírja a nyári és téli Alföldet, az alföldi magyar városokat, magyar, német és oláh falvakat, követválasztást, megyei tisztújítást, toborzást, rabvállatást; bevezeti olvasóit nemesi kúriákba és parasztházakba; megismerteti velük, hogyan élnek az alföldi magyar urak és parasztok. Különösen nagy figyelmet szentel az Alföldön divatos vadászatok leírásának és fogalmat ad róla, hogy az ebben az időben mennyire bővelkedett mindenféle mezői vadban és vízi madárban. A vadászoknak valóságos Eldorádója volt.

Az Alföld — La Tour szerint — úgy viszonylik az ország többi vidékéhez, mint Bretagne Franciaország egyéb tartományaihoz. Ha jobban volna művelve, sokkal nagyobb lakosságnak adhatna meg-

élhetést, sőt Európa magtára lehetne. Jelentékeny része legelő, melyen ezer meg ezer állat él félvad állapotban és az év túlnyomó részét a szabad ég alatt tölti. Sem nyáron, még kevésbé télen, rendes utak nem vezetnek át rajta. A városok nem egyebek nagy falvaknál, lakosságuk túlnyomóan földműves és pásztor. A falvakat is meg a városokat is a nagy kiterjedés és az egyhangúság jellemzi: egymást derékszögben keresztező, egyforma utcákból állnak, a zsup-vagy fazsindelytetős, fehérre meszelt házacsók ormfala rendszeren az utcára néz, homlokzatuk pedig a nádsövénnyel vagy deszkakerítéssel elzárt udvarra; a házak előtt faoszlopokon nyugvó tornác húzódik végig, ott alszanak az év nagy részében a ház lakói. A férfiak nyáron inkább csak vasárnap vannak otthon, hétköznapi kinn dolgoznak a földeken és a szabad ég alatt éjtszakáznak. Ez a primitív életmód La Tour szerint nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az alföldi magyar parasztok olyan erősek és egészségesek.

La Tournak az Alföldön volt alkalma a magyar, német és oláh falvakat és azok lakosságát összehasonlítani. Szerette az erős, nyílt tekintetű, barna, élénk szemű, marciális megjelenésű alföldi magyarokat. A férfias erények: a bátorság, önérzet, büszkeség, vendégszeretet, hazafiasság jellemzik őket; nem rabjai a vagyonszerzésnek, a becsületet többre becsülik, mint a pénzt. Egyszerű házaik nagyon tiszták. A németek ügyes és szorgalmas földművesek, városba is beillő csinos, tiszta házaik vannak. Falvaik La Tourt a Rajna-vidéki községekre emlékeztetik, annál inkább, mert a magyarországi németek őseik ruháját, nyelvét, szokásait is változatlanul megőrizték. Élvezettel hallgatja ősrégi dalaikat s vasárnaponként a templomban fúvós zenekarjaikat. Az oláhokról ellenben igen rossz véleménye van. Azt írja róluk, hogy hanyagok, lusták, piszkosak, részegesek, tolvajok, nyomorúságos viskókban laknak, földjeiket rosszul művelik, nem trágyázzák s egy részüket parlagon hagyják. A fiatal oláh nők szépek, de túlkorán mennek férjhez és hamar megöregszenek, mert lomha férjeik velük végeztetnek minden durva munkát.

MINTEGY SZÁZ ÉVE annak, hogy La Tour az Alföldön katonáskodott és magyar tárgyú munkáit megírta. Azóta az Alföld nagy változáson ment át és megszűnt terra incognita lenni. Rendes országutak, vasútvonalak épültek rajta, városai, falvai fejlődésnek indultak, a legelők, mocsarak, lápok nagyrészt gabonatermő földekké alakultak át, az Alföld tehát nem az az elhanyagolt, járhatatlan, primitív vidék többé, ami hosszú évszázadokon keresztül volt.

Ennek az volt a következménye, hogy a múlt század második felében a bel- és külföldi utazók nem kerülték ki többé az Alföldet. Voltak ebben a korban az Alföldnek francia vendégei is. Köztük említést érdemel az a társaság, mely 1885-ben a budapesti országos kiállítás megtekintése végett jött hazánkba. Vezetőjük az öreg, lelkes magyar-barát *Ferdinand Lesseps* mérnök volt, a szuezi és a Panama-csatorna világhírű tervezője, tagjai pedig párizsi írók, művészek, tudósok, stb., köztük *Coppée* költő, *Massenet* és *Delibes* zeneszerzők. Két hetes magyarországi tartózkodásuk a bankettek, mulatságok, díszelőadások, felköszöntők szakadatlan sorozata volt; mo-

re patrio agyonetettük, itattuk és ünnepeltük őket, nem engedtünk nekik időt, hogy a kiállítást alaposan megnézzék és hazánkkal a maga valóságában megismerkedjenek. „Eszem-iszom, tánc, dal, hejehuja, ölelkezés, csókolódzás, — ebből állott a francia és magyar társaság körútja“, ahogy a Szegedi Híradó egyik akkori számában olvassuk. A franciák magyarországi körútja valóban diadalmenet volt, aminek magyarázata a következő. A magyarság túlnyomó része, különösen az alföldi magyarság, a kiegyezés és hármasszövetség ellenére ebben az időben erősen függetlenségi érzelmű volt s örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a franciák ünnepségével Ausztria iránti ellenszenvének kifejezést adjon. A kormánynak kellemetlen is volt a dolog, mert Bécsben rossz szemmel nézték ezt a görögtüzes francia-magyar barátkozást. A franciák a Tátrába és az Alföldre is ellátogattak. Aradon megkoszorúzták a vértanuk emlékművét. Aradról Mezőhegyesre mentek, majd Orosházára, onnan kocsin Mágocsra, hol gróf Károlyi Alajos kastélyában a tisztartó vendégelte meg őket. Szentes határában 80 kocsi és 40 tagú bandérium várta s kísérte a vendégeket a városba a piac térre, hol a polgármester üdvözölte őket. Utána népnünnepély, fáklyásmenet, bankett és táncmultság következett.

Másnap a franciák Szentesről hajón alföldi útjuk legfontosabb állomására, Szegedre érkeztek. Szeged azért érdekelte őket, mert a társaság tagjai közt többen voltak, akik tevékeny szerepet játszottak a szegedi árvízkárosultak javára néhány évvel előbb nagy sikerrel megszervezett párizsi segélyakcióban, különösen a párizsi opera díszelőadásának megrendezésében, amely egymagában több mint 300.000 frank bevétellel járt. Szegeden a hajó kikötésekor Szabados János polgármester köszöntötte a francia utazókat és magyar kísérőiket, akik azután kocsiba ültek és megtekintették az ujonnan épült várost. A lakosság tüntető lelkesedéssel ünnepelte a franciákat, a házakon magyar és francia zászlók lengtek, még a Széchenyi-téri gyümölcsös-kofák is kék-fehér-piros csipkézett papírral díszítették fel sátraikat. Az esti banketten 200 vendég vett részt és nem kevesebb mint húsz hivatalos és számos nem hivatalos tószt ünnepelte a francia-magyar testvériséget. A bankett után a franciák a fényesen kivilágított Stefánia-sétányon a szegedi közönség hódolatát fogadták s megszemlélték a tűzijátékot, majd az éjféli vonattal holtfáradtan visszautaztak Budapestre.

A fogadtatásnak voltak humoros epizódjai is. Feltűnést keltett Coppée hátán a cifra szűrrel, melyet Pulszky Károly, az Országos Képtár igazgatója Mezőhegyesen egy juhásztól vett meg részére. Az öreg Lesseps pedig a Stefánia-sétányon lelkesedésében nyilvánosan átölelt és megcsókolt két szegedi úri hölgyet, hogy ezzel fejezze ki a magyarok iránt érzett szeretetét. Pulszky mosolyogva nézte a jelenetet, s mikor egyik szegedi hölgy azt kérdezte tőle: „És Méltóságod nem akar valakit megcsókolni?“ Pulszky azt felelte: „Nem, én még nem vagyok 80 esztendő, mint Lesseps.“

A közelmúltban, a két világháború közé eső években, amikor egész Európát s Magyarországot is előzőnlötték a külföldi, különösen amerikai turisták, divatba jött az Alföld. A polgári tömegutazá-

sok kora volt ez, valóságos utazási láz vett erőt a népeken: kárpótolni akarták magukat mindazokért a nélkülözésekért és szenvedésekért, melyeket a világháború s az utána következő forradalmak alatt átéltek. Magyarországon is csakúgy öntötték a vasutak és autók a német, angol, amerikai, olasz, francia stb. utasokat; megvalósult az, ami után azelőtt hiába sóvárogtunk: az idegenforgalom. A külföldi turisták programjához nemcsak Budapest, Esztergom, Mezőkövesd, s a Balaton, hanem a Hortobágy és Bugac is hozzátartozott, mert első sorban romantikát, exotikumot, keleti primitívséget kerestek nálunk, valami olyasmit, amit Svájcban, Olaszországban nem lehet találni: csárdást, csikóst, cigányt, pusztát, délibábot. Mindezt nem Budapesten, Lillafüreden, vagy Siófokon lették meg, hanem az Alföldön, az igaz, hogy kissé meghamisított formában. Akadt az Alföldön számukra egyéb látnivaló is. Sok idegen vendéget vonzott a két alföldi egyetemi város is, különösen Debrecen nyári egyetemi tanfolyama s pár éven át a szegedi dóm-téri színi előadások. Mindez nem jelenti azt, mintha nem volna még sok tennivaló, az Alföldnek még kétségkívül sok útra, csatornára, erdőre, iskolára, kórházra, gyárra volna szüksége. Reméljük, hogy ha a béke várva-várt napjai visszatérnek, mindez megvalósul és akkor az Alföld nemcsak tájképi s néprajzi érdekességeivel, hanem fejlett kultúrájával is fogja vonzani a hazai és külföldi turistákat.

BIRKÁS GÉZA